

Bulharofonní muslimové (Pomáci)

Lenka Nahodilová

Antropologický terénní výzkum bulharofonních muslimů, kteří žijí ve vesnicích v západních Rodopech, probíhá od roku 1998. Jeho projekt vznikl z osobní iniciativy realizátorky v rámci výzkumné činnosti a díky ochotě obyvatel zkoumaných vesnic.

Muslimské obyvatelstvo v Bulharsku

Na území dnešního Bulharska žije přibližně jeden milión muslimů.¹ Tento údaj zahrnuje několik skupin sunnitských muslimů a také menší skupiny šitů. Etničtí Turci tvoří jejich nejpočetnější část. Podle různých údajů čítají půl miliónu až jeden milión osob.² Turci obývají především oblast Kardžaliska v jihovýchodní a východní části pohoří Rodopy a některé oblasti v severovýchodním Bulharsku. Turecké obyvatelstvo je převážně venkovské, žije však také v několika větších městech, např. Kardžali a Momčilgrad ve východních Rodopech a Šumen či Razgrad v severovýchodním Bulharsku. Velmi těžko zjis-

titelnou část muslimského obyvatelstva tvoří některé skupiny Romů.

Druhou početně největší muslimskou menšinu tvoří bulharofonní muslimové. Bulharská věda (etnografie, folkloristika, historie) je od poloviny 19. století nazývala Pomáky. Toto jméno je však samotnými Pomáky v některých oblastech (západní a střední Rodopy) považováno za poněkud pejorativní, a proto jsou dnes ve vědecké literatuře častěji označováni jako „mohamedánští Bulhaři“, „muslimští Bulhaři“, „Bulhaři-muslimové“.³ Sami bulharští muslimové se většinou nepovažují ani za Bulhary ani za Turky.

Počet bulharofonních muslimů – Pomáků lze z výsledků sčítání lidu v roce 1992 pouze odhadovat. Odhady se pohybují mezi 220 až 300 tisíci osob. Bulharofonní muslimové převážně žijí (asi 80 %) v západní a střední části pohoří Rodopy, které se táhne podél dnešních bulharsko-řeckých hranic.⁴ Druhý region dnes

¹ Internetový zdroj <http://www.cit.bg>: In and out of the Collective, Vol. 2, January 1999, Evangelos Karagiannis. Srov. také Poulton, H. – Farouki, S.: *Muslim Identity and the Balkan State*. London 1997, s. 33 – autoři uvádějí 1 026 000 sunnitských muslimů, údaj je převzat z *Rezultati ot prebrojavaneto na naselenieto, Demografski charakteristiky*. Vol. 1, Sofia, Nacionalen Statističeski institut 1994, s. 341–344.

² Údaje o počtu Turků se pochopitelně různí. Jejich přesný počet lze s ohledem na formulaci otázky při sčítání jen odhadovat. Např. *Word directory of Minorities*, 1990, s. 124 uvádí 900 000 etnických Turků. Údaje vycházející ze sčítání lidu v roce 1992 viz Poulton, H... c.d. uvádějí 500 000 etnických Turků.

³ Při označení Bulharů–muslimů záleží na celkovém postoji autora k vzájemnému vztahu této menšiny a majoritní bulharské společnosti a rovněž na způsobu interpretace bulharských dějin, resp. osmanské vlády na Balkáně. Celkově lze říci, že vědecké práce na dané téma vydané v posledních deseti letech jen zřídka a obvykle jen velmi nepatrně opouštějí interpretační schéma používané již v dobách vytváření bulharského národního státu, schéma, které hodnotí osmanskou vládu na Balkáně výhradně negativně.

⁴ Potřize s určením jejich počtu souvisí s formulací otázek ve sčítacích dotaznících. Při sčítání

obývaný převážně muslimským netureckým obyvatelstvem je v severním a severovýchodním Bulharsku na Šumensku a Rusensku. Také tento kraj sousedí s oblastmi, ve kterých žije turecká menšina.

O původu jména „Pomák“ (bulh. Pomak) existuje několik více či méně opodstatněných vědeckých teorií. Bulharská historiografie většinou hledá původ názvu Pomák v příbuznosti s některými slovanskými slovy, např. „maka“, „pomagač“, „pomije“. Slovo „maka“ (muka) podporuje představu o všeobecně násilné islamizaci v období osmanské vlády. „Pomák“ je tedy ten, který byl násilím donucen přestoupit na islám, „pomachač“ (zmučen). Etymologie pomak – pomagač navozuje představu Pomáků pomocníků, pomáhačů Bulhary „nenáviděného“ osmanského státu a předpokládá, že bulharští muslimové přestoupili na islám, když sloužili v osmanské armádě. Spojení se slovem „pomije“ – pomeje je již jednoznačně pejorativní. Méně známá teorie zdůrazňuje podobnost jmen „Pomák“ a „Polák“. Podle ní jsou Pomáci původně repatriované obyvatelstvo z jižních oblastí Polsko-litevského státu, oblastí, které se v 16. století staly součástí osmanské říše.⁵

Kulturní areál Rodop

Západní, střední a východní Rodopy nejsou pouze geografické celky, ale také kulturně-historické regiony, které se odlišují zastoupením etnických a konfesionálních skupin, různým stupněm jejich kulturní asimilace a také způsobem obživy.⁶ V západních Rodopech lze poměrně přesně geograficky vymezit dnešní hranici mezi bulharsky mluvícím muslimským a nemuslimským obyvatelstvem. Předěl tvoří řeka Mesta, která přibližně v severojižním směru odděluje pohoří Pirin a Rilú od nejzápadnějších hřebenu Rodop. Jižní hranici oblasti obývané bulharskými muslimy administrativně definuje bulharsko-řecká státní hranice.⁷ Celá oblast středních Rodop je osídlena bulharsky mluvícím obyvatelstvem z hlediska náboženského promíšeným. Pomáci zde tedy tvoří enklávu. Na východě podél dolního toku řeky Ardy postupně začíná kompaktní osídlení turecky mluvícím obyvatelstvem.

Zadání výzkumu

Již ve výchozí roztvaze jsme výzkum zaměřili na otázky etnické, náboženské a kulturní sebeidentifikace Pomáků. Zajímalo nás obnovení projevů religio-

lidu v roce 1992 byly například v dotaznících uvedeny tři kolony č. 11, 12, 13, dotazující se na etnickou příslušnost, rodný jazyk a náboženství. Etnická skupina „Pomaci“ nebyla při tomto sčítání uznána. Respondenti se proto museli deklarovat buď jako Bulhaři nebo jako Turci. Srov. Karagianis, E.: c.d., s. 1.

⁵ Podle etnografických prací z konce 19. a začátku 20. století bývá ve folklóru slovo Pomák dáváno do souvislosti se slovy a rčeními označujícími věci negativní, hanlivé, opovržlivé. Zřeknutí se víry bylo podle některých folkloristů z pozic pravoslavných křesťanů nepřijatelné a proto prý v lidové slovesnosti vznikala slovní spojení jako „jude kato Pomak“ (ji jako Pomák), „pomaska rabota“ (špinavá práce), „pomatam se“ (odmítám něco), „makne“ (jít slepě za něčím). Srov. Šiškov, S. N.: *Balgarmohamedanite. Pomaci*. Plovdiv 1936, s. 125. Tyto výklady dnes neobstojí.

⁶ Např. ve středních Rodopech, v okolí města Smoljan, kde lidé žijí převážně z turismu a kde poměr muslimů a křesťanů je přibližně rovnoměrný, si dnes muslimové ve větší míře než jinde ponechali nová bulharská jména přidělená násilím v 70. letech.

⁷ Na řecké straně hranice (západní Thrákie) žije obyvatelstvo podobné Pomákům, taktéž muslimského vyznání a místy si dosud zachovávající svůj slovanský dialekt.

zity ve srovnání s obdobím komunistického režimu. Současně nás zajímaly ty projevy každodennosti vázané na nábožensko-etnické povědomí, které v nových společenských podmínkách získaly volný prostor. Mezi tyto projevy patří návrat k původním muslimským jménům, návrat k muslimským rodinným obřadům jako obřadům a slavnostem veřejným, obnovení a výstavba nových mešit a obnovení náboženské výuky při nich a také rozvíjení kontaktů s islámským světem.

Vytyčené problémové okruhy jsme sledovali ve dvou pomáckých vesnicích v údolí horního toku Mesty v západních Rodopech. Srovnávací sondy jsme realizovali v několika dalších vesnicích na jižních svazích Rodop – jednak v oblasti, která administrativně náleží k městu Goce Delčev, jednak v oblasti položené severněji, patřící již k Velingradsku. Osa námi sledované oblasti je řeka Mesta a také úzkokolejná železniční trať Septemvri – Dobrinište. Terénní antropologický výzkum jsme prováděli opakovaně během tří dlouhodobých pobytů. Realizovali jsme je v červenci až srpnu a v říjnu až prosinci roku 1998 a dále v březnu až červnu roku 1999. V roce 2001 jsme uskutečnili krátkodobý návratný výzkum, při kterém jsme se soustředili na ověření dříve shromážděných informací a na zaznamenání aktuálních společenských a ekonomických změn.

Výzkum jsme prováděli standardizovanými biografickými rozhovory, nestandardizovanými rozhovory a zúčastněným pozorováním. V rámci možností jsme pořizovali obrazovou a zvukovou dokumentaci. Hlavním tématem ne-

standardizovaných rozhovorů byl lidový výklad historického původu Pomáků a míra jejich současné religiozity – sledovaná na dodržování náboženských předpisů, na dodržování, významu a formě rodinných obřadů i náboženských svátků. V biografických interview jsme zjišťovali paměť na poměry a míru religiozity ve starším období, zejména před nástupem komunistického režimu. Zajímaly nás také vzpomínky na místní průběh tzv. obrodného procesu (program asimilace), který začal na začátku 60. let a trval do roku 1974. Zkoumali jsme též úroveň možné náboženské synkreze v oblastech, kde se mezi kompaktním muslimským osídlením vyskytují křesťanské vesnice či smíšená města. Zjišťovali jsme také existenci „čarodějnicí“ v pomáckých vesnicích.

Dosažené poznatky

Názory Pomáků na *vlastní původ* jsou odlišné od dosavadní převládající oficiální teorie, která vychází z představy násilné islamizace. Dotazovaní svůj původ spojovali s pradávnými kmeny (Kumány, volžskými Bulhary), které přijaly islám přímo od Arabů resp. od Proroka. Na dnešní bulharská území přišli mnohem dříve před příchodem osmanských Turků. Podle některých respondentů si Pomáci-muslimové v klidu žili během vlády Osmanů až do roku 1912, kdy jak říkají „navlezla Balgarija“.

Paměť na asimilační tlaky, kterým byli Pomáci od roku 1912 (po připojení *další části Rodop* k Bulharsku⁸) v několika vlnách vystaveni, je generačně ohraničená. Kampaň organizovanou bulharskou vládou a pravoslavným Synodem

⁸ Některé severovýchodní regiony Rodop byly k Bulharsku připojeny již v roce 1885, ostatní v roce 1912.

Stará mešita ve vesnici Medeny Polany Foto L. Nahodilová, 1999

v letech 1912 a 1913 zmiňují pouze nejstarší. Vypravují, že za asistence bulharských ozbrojených „osvobozovacích“ oddílů (komiti) byli muslimové hovořící bulharsky násilím donuceni k přestupu na ortodoxní křesťanství a ke změně vlastních jmen. K tlakům na změnu jmen se bulharská vláda odhodlala ještě několikrát. V paměti staré **i střední** generace zůstávají méně akce z třicátých a živěji akce z padesátých let. Tzv. obrodný proces 60. a 70. let naproti tomu patří k dosud živě pociťovanému prožitku. Během něho byli Pomáci znovu nuceni vzdát se muslimských jmen. Asimilace se nevyhnula ani jiným prvkům kulturní identity, a tak byly zejména ženy nuceny vzdát se tradič-

ních součástí oděvu, které pro ně měly též kulturně náboženský význam („fere-džeta tj. dlouhé černé závoje a „šalváry“ tj. dlouhé široké kalhoty).⁹ V interpretaci obyvatel zkoumaných vsí se záměna jmen a odstraňování součástí tradičního oděvu stala manifestním znakem násilné, neakceptovatelné asimilace.¹⁰ K oběma – jménům i oděvu – se jako k symbolům své kulturní totožnosti vztahují i dnes.

Zjistili jsme, že vlastní jméno bylo a dosud je nedílnou součástí náboženské i etnické identity. Dnes má stále vlastní jméno značný význam i mezi mladými lidmi. Dokladem toho je, že jinak nábožensky celkem vlažné mladé ženy označují změnu jména za „největší hřích“. Stále ještě však jednotlivci pod-

⁹ Markova, L. V.: Etničeski menšinatva v sovremennoj Evrope, In-t etnologii a antropologii RAN, 1997 str. 157–158. – Tzv. obrodný proces se uskutečnil za asistence vojska a pod nátlakem neskrývaného policejního teroru.

¹⁰ Pomáci vzpomínali, že během „obrodného“ procesu došlo v západních Rodopech k ozbrojené vzpouře. Oběti na životech byly na obou stranách, kvůli jménu bylo mnoho lidí uvězněno.

Vnitřek staré mešity ve vesnici Medeny Polany Foto L. Nahodilová, 1999

léhají představám možné skryté úřední šikany a diskriminace a ponechávají si bulharská jména.¹¹ Přes tyto jednotlivé případy lze říci, že se v západních Rodopech téměř všichni vrátili ke svým původním jménům a používají je v soukromí i v úředním styku. Svým dětem rovněž dávají tradiční muslimská jména.

Tlaky proti tradičnímu stylu odívání, přesněji proti oděvním symbolům, měly nejednoznačný ohlas. Co se týče šatu pomáckých žen, ten se i dnes odlišuje od moderního oděvu městského a také od oděvu, který nosí ženy v křesťanských obcích. „Šalváry“ přetrvávají v různých variantách. V některých vesnicích byly dokonce nahrazeny „mo-

dernější“ variantou v podobě širokých kalhot sportovních souprav. Vždy však přes ně ženy nosí delší vrchní oděv, sahající ke kolenům.¹² Zahalování vlasů, a u některých žen i tváře, je dosud běžnou kulturní zvyklostí, i když nikoli zvyklostí obecnou. Starší vdané ženy šátek nosí vždy. Při styku s cizími lidmi a v přítomnosti mužů si též zahalují dolní část tváře. Mladé ženy si tvář již nezahalují a šátek nosí pouze na veřejnosti a doma v přítomnosti cizích lidí a mužů. Přestože zakrývání vlasů šátkem je více společenskou zvyklostí muslimských žen než náboženským předpisem islámu, pro pomácké ženy představuje znak nejen kulturní, ale i **nábožen-**

¹¹ Respondenti vyprávěli o případu mladé ženy, která se v 90. letech odstěhovala z vesnice do střediskové obce. Ponechala si přidělené bulharské jméno kvůli tomu, aby se vyhla problémům se získáním státního mateřského příspěvku. V námi zkoumané lokalitě jsou některé mladé ženy přesvědčeny o tom, že v daném kraji místní úřad nevyplácí ženám s muslimským jménem mateřské dávky. Někteří lidé také mluvili o tom, že s muslimským jménem je těžší najít práci a snaží o ni přijít.

¹² Místní ženy nejčastěji nosí šatové zástěry buď v zářivých a pestrých barvách, nebo naopak jednobarevné v barvě tmné.

ské identity. Např. při svátku „chátim“ v nábožensky nepřilíhš založené vesnici si uvázaly krásné sváteční šátky i velmi mladé „moderní“ ženy, které jindy šátek (jako jedny z mála) nenosí.¹³ Intenzita nošení šátku se ovšem v různých obcích liší. Závisí na společenské situaci, rodině a také na ženě samotné. Zahalování hlavy tedy již není příkazem. Na druhé straně nošení šátku nepovažují pomácké ženy za diskriminující či omezující. V kontextu oděvní kultury je dokonce vnímají jako součást svého vlastního estetického projevu.

Také pokrývka hlavy, která náleží k tradičnímu oděvu Pomáků-mužů, se stala předmětem „obrodného“ procesu. Tlaky však směřovaly nikoli k jejímu odložení, nýbrž ke změně, „modernizaci“ tvaru. A takto postavené snahy měly úspěch. Staří muži sice pokrývku hlavy nosí vždy, avšak dnes oblékají běžné pletené čapky nebo barety, zavedené v 70. letech v průběhu „obrodného“ procesu. Předchozí tvary čapek byly zapomenuty stejně jako osmanské fezy. Ty užívají jen imámové na slavnostech a v mešitách – staly se jejich distinktivním symbolem.

Podle vzpomínek starších lidí na místní náboženský život existovaly v prvních desetiletích 20. století v městečkách a větších obcích náboženské školy „medresy“. Fungovaly jako základní školy s vyučovacím jazykem tureckým. Mužům poskytovaly náboženské i všeobecné vzdělání. Většina těchto škol byla v druhé polovině 20. let 20. století nahrazena státními školami. Paměť na

vládu komunistického režimu je přímočaře spojena s potlačením všech islámských náboženských institucí.¹⁴ Podle obecného povědomí veškerá islámská náboženská, vzdělávací a kulturní činnost byla postupně zastavena nebo přešla do ilegality. Znalost věrouky, obřadů a tradic udržovali staří imámové (hodžové)¹⁵, jejich tajní žáci a samouci.

Po společenském uvolnění na počátku 90. let se v muslimských obcích znovu poměrně rychle a zcela samovolně obnovil čilý náboženský život. Od roku 1993 byla postupně v mešitách obnovena náboženská výuka dětí školního věku. Děti většinou vyučuje „mladý“ hodža, který získal své náboženské a jazykové vzdělání v některém bulharském tzv. nižším islámském učilišti (Momčilgrad, Šumen, Srnica – pouze základní učiliště). Zaměření a obsah výuky závisí na osobnosti hodžy. Většinou je více než na memorování koránu zaměřena na to, co je pro děti přitažlivější a praktičtější – na realie a historii islámu. Na konci vyučovacího cyklu děti však přeci jen umí části textu koránu recitovat, což je s velkou slávou předváděno při svátku „chátim“.

Za finanční podpory zahraničních náboženských nadací místní obyvatelé opravili staré mešity a v obcích vybudovaných po roce 1950¹⁶ postavili mešity nové. Náboženské nadace (nejčastěji turecké, syrské, ale i saudskoarabské) také částečně sponzorují fungování středních a vyšších islámských škol v Bulharsku. Prostřednictvím Hlavního bulharského mjuftíjstva poskytují sti-

¹³ Šátky jsou buď bílé (u starších žen) nebo pestrobarevné s květinovými vzory.

¹⁴ Mešity coby náboženská a vzdělávací centra byly zrušeny na konci 40. let.

¹⁵ Imám je islámský duchovní – na Balkáně běžně označován jako hodža.

¹⁶ Řada dnes obývaných pomáckých vesnic byla vybudována v období po druhé světové válce, např. na místě železniční zastávky. Některé z nich obývají původní vysokohorští polokočovní pastevci, kteří byli nuceni odejít z vysokohorských oblastí.

pendia nadaným studentům z řad Pomáků ke studiu na vysokých školách v islámských zemích (nejč. Sýrie, Saudská Arábie). Část z nich tam získává náboženské vzdělání, které je ve srovnání s balkánskou islámskou školou ortodoxní a rigidní. Tito imámové se neshodují v některých názorech s místními hodžy a ani se netěší přílišné oblíbenosti prostých lidí. Úctu a prestiž stále mají místní staří hodžové.

Míra religiozity, tj. dodržování náboženských předpisů, není ve všech generacích a ve všech vesnicích stejná – měřeno dodržováním předepsaných modliteb, návštěvou mešit, návštěvou Mekky a pitím alkoholu. Modlitbu pětkrát denně provádí většinou jen starší muži a ženy. Pouze na páteční modlitbu (bulh. džuma) se v mešitě schází více lidí – mezi nimi i mladší muži. Pouť do Mekky vykonal z finančních důvodů jen málokdo, většinou pouze starší hodžové, či mladí absolventi zahraničních vysokých islámských škol. Alkohol se pomáctí muži striktně nezřikají. To se však týká jen střední generace mužů, na nichž se podepsaly asimilační snahy a ateistická výchova nejvíce. Starší muži nepijí vůbec. Mladí muži často pítí alkoholu zcela zanechají po svatbě. Ženám je však přísně zakázán a jeho požívání (a také kouření cigaret) není společen-

Slavnost Chatim, Černa Mesta. Foto L. Nahodilová, 1999

sky vůbec přípustné. Výrazný rozdíl v míře religiozity jsme zaznamenali v nových a starých vesnicích. V obcích vybudovaných po roce 1950 není náboženský život (stejně jako společenský život) tak živý a pestrý a také vztah k dodržování náboženských předpisů je vlažnější. Například mnoho mužů zejména střední a mladé generace pije běžně alkohol a do mešity příliš často nechodí. Nedodržování náboženských předpisů však neznamená ztrátu vědomí muslimské kulturní identity. Ta se reprodukuje v rodinných obřadech a cír-

Nová mešita ve vesnici Černa Mestam. Foto L. Nahodilová, 2001

kevních slavnostech. Např. svatby jsou dnes mezi Pomáky téměř výhradně „náboženské“. Úřední akt je druhotný a novomanželé svůj sňatek mnohdy kvůli poplatkům za změnu úředních dokumentů úřadům ani neohlásí.

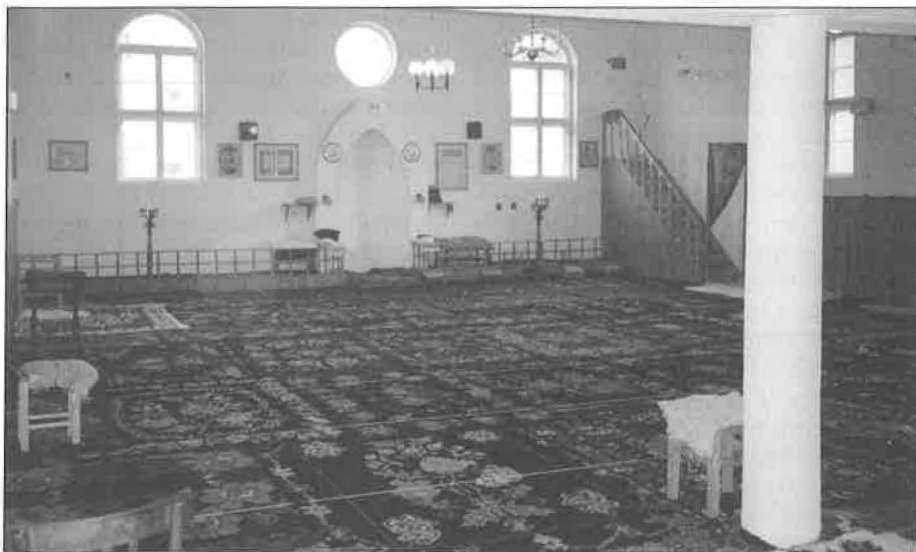
Rodinné islámské *obřady* zásadně prohlubují vědomí náboženské a kulturní identity. V současné době se promítají svým významem do života celé lokální společnosti a stávají se zde kulturně integrujícím prvkem. Svatby, jak již bylo řečeno, probíhají dnes vždy v mešitě. Jsou společenskou událostí, i když jejich velikost co do počtu hostů a délky trvání závisí na finančních možnostech zúčastněných rodin. Pohřby probíhají zásadně podle islámských náboženských předpisů. Rituální mužská obřízka (bulh. „sjunet“) byla obnovena v dvoj-jediné podobě rodinného, společností sledovaného *obřadu*. Jako rodinná

i společenská slavnost je vnímán také „chátim“ (tj. dosažení schopnosti recitovat korán). Oba rituály mají u Pomáků značnou společenskou prestiž a stávají se místní veřejnou událostí. I tzv. vyprovázení na vojnu (bulh. „izpraštaneto v chazarmata“), věc společenské prestiže oslavence a jeho rodiny, dostává islámský kontext – mnohdy bývá označován arabským slovem „mewlúd“ tj. narozeniny Proroka Muhammada.¹⁷

Mezi islámské svátky a významné dny, které Pomáci respektují, patří postní měsíc ramadán. Půst striktně dodržují většinou jen starší lidé, hodžové a také spíše ženy, než muži pokud připadne na *zimní měsíce* s větší přísností než v *létě*, které je pracovně nejvytíženějším obdobím. Významným dnem je i „malý svátek“ – svátek ukončení půstu (bulh. stejně jako turecky „kucuk bajram“).¹⁸ Mohutné oslavy se váží ke dnům „vel-

¹⁷ Kropáček, L.: Duchovní cesty islámu, Praha 1992

¹⁸ „Malý svátek“ neboli „svátek ukončení půstu“, více tamtéž str. 222

Vnitřek nové mešity v obci Ribnovo. Foto L. Nahodilová, 1989

kého svátku“ (bulh. „goljam bajram“, „kurban bajram“). Při nich bývá rozdávána almužna – Pomáky nazývaná „erfa“ (arab. „zakát“), děti z chudých rodin chodí na koledu a jak sváteční pokrmy tak i maso z poraženého zvířete se rozdávají nejen sousedům a známým, ale také chudým. Společenský význam má také „c ašúrá“ (bulh. „ašura“) – rituální modlitba za déšť,¹⁹ připadající na 10. muharram islámského kalendáře. Ze strany bulharských oficiálních islámských institucí je podporován a zaváděn nový lokálně netradiční svátek „narozennin Proroka Muhammada“. Podle tureckého vzoru je stanoven pevným datem slunečního kalendáře. Má zjevně politický charakter a jeho oslavy zatím nezískaly mezi lidmi prestiž ani oblibu.

Náboženská synkreze Pomáků, tedy v tomto případě prolínání islámských

a křesťanských symbolů rituálů a obřadů, byla a je dodnes zdůrazňována některými bulharskými etnology. V odborné bulharské literatuře se můžeme dočíst o prolínání a přebírání některých rituálů (např. požívání vepřového masa na Nový rok bulharskými muslimy, slavení svátků křesťanských svatých apod.). Výskyt náboženské synkreze bývá často lokalizován do oblasti středních Rodop. Dodnes je častým argumentem a důkazem pro teorie, které považují bulharské muslimy výhradně za násilím islamizované křesťany. Náš výzkum nezaznamenal v nábožensky smíšených městech západních Rodop rituály, které by přímo narušovaly islámské náboženské předpisy – jako např. požívání vepřového masa. Zachytil ovšem značnou míru vzájemné tolerance. Například při naší návštěvě v roce 1999 probíhaly vlivem shody

¹⁹ V suchém létě ženy a děti občas provádějí islámem běžně uznávanou tzv. „modlitbu za déšť“. Interpretace, intenzita konání a znalost o tomto rituálu se v různých vesnicích značně liší. Váže se k němu ovšem bohatá lidová slovesnost.

kalendářů oslavy nejdůležitějších křesťanských a muslimských svátků jen s několikadenním odstupem. Muslimové s nadšením a zvesela, mnohdy se sklenkou v ruce, oslavili svůj nejdůležitější Velký svátek. Křesťané slavili o týden později Velikonoce, nejdůležitější náboženský a zároveň významný státní svátek reprezentující bulharskou státní identitu. Sdělovací prostředky a politická reprezentace ho také náležitě propagovaly. Známi a přátelé z rozdílných náboženských skupin si vzájemně u příležitosti svátku popřáli, popřípadě si navzájem darovali příslušný kolední či sváteční pokrm (chalva a mazanec). Veřejných oslav na náměstí městečka se však vzájemně neúčastnili, ani do nich jinak nezasahovali. Vánoční svátky Pomáci neslaví, a to ani v nábožensky nepřilíš založených rodinách. Stavění vánočního stromečku jsme zaznamenali sporadicky a s odůvodněním: „kvůli dětem“. Vánoční stromeček se vyskytuje pouze sporadicky v některých rodinách, v nichž mladí rodiče získali vzdělání (většinou pedagogické) ještě za minulého režimu.

Bulharofonní muslimové (Pomáci) mají dnes oficiálně v Bulharsku stejná politická práva a svobody jako většinové obyvatelstvo. Jejich zájmy dnes zastupuje Hnutí za práva a svobody (DPS), které pro ně zůstává stále preferovanou stranou. Strana vznikla na začátku 90. let mj. také jako reakce na fakt, že bulharská ústava neobsahuje pojem „menšina“. Dosavadním cílem bylo hájit a podporovat v daném legislativním rámci zájmy a práva etnických Turků

a ostatních skupin bulharských muslimů (Pomáků a Rómů). V loňském roce se podařilo prosadit zavedení výuky náboženství a turečtiny do státních škol. Tato možnost byla zatím ve školách muslimských obcí s nadšením využita. Sami bulharofonní muslimové se zatím nijak politicky neangažují a nemají žádné státoprávní ambice. Tato skutečnost je dána několika faktory. Během komunistického režimu se nevytvořila žádná „pomácká“ intelektuální elita. Bulharská vláda (zejména poslední vláda v čele s pravicovými SDS 1997–2001), byla zatím vůči náboženským a kulturním požadavkům vstřícná a tolerantní. Rodopy tvoří nejen kulturní, ale také geografickou enklávu poměrně odtrženou od zbytku Bulharska a její obyvatelé se potýkají s každodenními ekonomickými těžkostmi a na politiku jim „nezbývá čas“. Důležitou a pozitivní roli tu hraje také kulturně náboženské ovzduší, které jednoznačně deklaruje toleranci a úctu k druhému jako zásadní společenské hodnoty. Jakýmsi heslem je námi nesčetněkrát slychaná věta: „...*Koran iska čoveka, da go uvažavaš. To vsičkite religii sa ednakvi. Vsičkite govorjat za edno i sašto: da ne krađeš, da ne lažeš, da ne ubivaš chorata... Nie sme si mjusulmani, našata religija e naj tolerantnata religija... glavno e čovaka, da go uvažavaš! (...Koran vyžaduje vážit si člověka. Všechna náboženství jsou stejná. Všechna říkají jedno a to samé: aby člověk nekradl, nelhal a nezabíjel lidi. My jsme tady muslimové, naše náboženství je nejtolerantnější. Důležité je vážit si člověka!)*“